

ДУБРОВЧАНИ ПО ЈУЖНОЈ СРБИЈИ У XVI СТОЛЕЋУ.

Пропашћу хришћанских држава на Балкану копнена трговина Дубровчана поче да нагло пропада. Истина, за неко време у XV. столећу Дубровник је знао да живи у пријатељству и са хришћанима и са новим господарима Балканског Полуострва, али доскора његове колоније у Србији нису више могле да се одрже у новим приликама. Најпре, несређено и несигурно стање у Србији и Босни и непрестане борбе, унутра и споља, а онда ратови са Турцима и њихова коначна победа, сасвим ослабе копнену трговину Дубровчана, који се отада све више одају поморству. Али, кад Турци посташе једина власт на Балкану, и кад се прилике у њиховој држави по мало средише, а безбедност на друмовима и градовима осигура, Дубровчани се поновно упуте према Истоку да оживе ишчезле колоније, од којих се само неке бежу одржале, и да успоставе нове и јаке економске везе с Турском државом. У том поновном продирању Дубровчана у балканске области врло важну улогу игра Јужна Србија због свог географског положаја, ради природног богатства и због старих веза Дубровчана с негдашњим средиштима српске државе.

Већ свршетком XV века налазимо дубровачких трговаца у Нишу, Скопљу и већим местима Бугарске,¹ али по оскудним вестима, које о томе налазимо у Дубровачком Архиву, јасно се види да ове колоније нису биле ни бројне ни одвећ важне. То су били први озбиљнији покушаји хришћана, да у центрима велике и прилично сређене турске државе подигну трговину, и да Турску повежу с осталом Европом. Дубровчани су вешто искористили своје суседство и политичко пријатељство са Турском. Испрва их није било много али кроз XV столеће њихове колоније постају све бројније и веће, и за пар деценија дубровачка копнена трговина на Балкану доживе највеће успехе у својој историји.

Дубровачки трговци у Јужној Србији и осталим турским областима трговали су на разне начине. Било их је, који су у Турску полазили засебно и онде сами за свој рачун трговали, али већина њих осниваше трговачке дружине од неколико чланова, те у заједници са другима трговаше по турским варошима. Најчешће су чланови оваквих друштава делили свој рад, те једни остајаху у Дубровнику, а други одлажаху у Турску. Они први, обично, улагаху веће капитале у главницу друштва, док се ови други излагаху и опасностима и већим напорима одлазећи и тргујући по Турској. Они који остајаху у Дубровнику врло често врше посредничку улогу између балканских тржишта и западне Европе и тако самој трговини даваху много већи замах. Сличних је трговачких друштава у Дубровнику било много, али се нарочито осниваху почетком XVI столећа. Постојало је друштава за трговину и с Италијом, или за експлоатисање неких грана индустрије у самом Дубровнику, али се највише склапаху баш због трговине с Турском.

Дне 23 јула 1518 год. једно трговачко друштво у Дубровнику узима Савина Геталдића, поморског капетана, за водитеља своје радње и шаље га у

¹ Lettere e Commissioni di Levante XVII, 65', 83'. — год. 1496 и 1499.

Цариград, да у Дринопољу и Бруси продаје робу овога друштва. За то ће до- бијати 110 дук. годишње плаће, а наређења свог друштва извршаваће једино, ако буду потписана два члана.² Ово исто друштво имало је свог продавца и у Србији.³ Података о сличним друштвима имамо врло много. Таква се друштва осниваху за трговину са Смедеревом,⁴ Цариградом,⁵ Софијом⁶ и другим деловима Турске, а знамо да су постојала и међу дубровачким трговцима у Јужној Србији.

Год. 1502. дознала је дубровачка влада, да се у Скопљу од куге раз- болео Марин И. Цвијетковић, „трговац и агенат у Скопљу” и осталим местима Турске”, па је 2 децембра послат у Турску Ловре-Фифа, да у случају Маринове смрти уреди његову заоставштину и то како „добра реченога Марина, тако и осталих наших грађана, којима је Марин управљао.”⁷ — Год. 1503 умро је у Скопљу трговац Антун П. Рогачић, који је саставио своју опоруку 17 септем- бра. Наследници Рогачића и његов друг у трговини Лука У. Франко уговорили су с Иваном Владисалићем да пође у Скопље, Софију и Серез и уреди његову заоставштину.⁸ — 25 септембра 1507 год. узео је Владислав Ј. Сорго слугу Тонка Вукшића, да служи у Скопљу њега и Марина Гучетића, сигурно његова друга у трговачкој радњи.⁹ — 22 новембра 1553 год. склопили су у Дубровнику једно овакво друштво трговци Петар Радојковић и Џиван Глеђевић.¹⁰ Радој- ковић је уложио 1260 злат. дук. и 36 динара (гроша), а Глеђевић 973 злат. дук. и 20 динара. Први је остао у Дубровнику, а други за 2 године колико је друштво имало да траје, одлази у Прокупље и Ниш да тргује. Рачуне је требао да шаље Радојковићу у Дубровник, а тако и зараду, и то у новцу, воску, кожама и осталој роби. Радојковић је био дужан да робу прода или у Дубровнику или да је шаље у Италију и другамо. Добивени новац морао је да улаже у тканине и другу робу, коју је имао да шаље Глеђевићу у Скопље. — Од 1549 до 1553 год. трговали су скупа Никола Фр. Сорго и Иван Раоса- љевић, који је станао у Скопљу и онде водио заједничку трговачку радњу.¹¹

При склапању ових друштава одређено је било ко има да сноси разне трошкове око издржавања трговачких радња у Турској, за прехрану и плате трговачких помоћника и слугу, за путовања, пренос робе и остало. Све је то већином падало на терет заједничке благајне, али понекад један од чланова друштва био је дужан, да то исплаћује из свог дела. У једном уговору, опет, нашли смо одређено до које суме онај друг, који је трговао у Прокупљу и Нишу, сме да задужи онамошње купце. Онај други члан друштва који је остао у Дубровнику, признавао му је само до 15.000 аспри дуга, а преко тога падало је на лични терет првога.¹² Оваква трговачка друштва развила су велику трго- вачку активност у деловима балканске Турске, а поделивши на овај начин рад својих чланова, могла су лакше и слободније да врше своју велику улогу еко- номских посредника између Истока и Запада.

Чланови друштава имали су, углавном, иста права, али ипак они са већим улогом уживали су неке повластице. Најпре, они су обично остајали у Дубров- нику, док су остали другови одлазили у Турску и онде се излагали неугодно- стима и разним опасностима. Али се зато чиста добит друштва делила по пола, без обзира на величину уложене главнице. При ликвидацији друштва, сваки је члан добијао сав уложени новац, а остало се делило на једнаке делове.

² Diversa Notariae 94, fol. 80.

³ Исто, 96.

⁴ Исто, 179.

⁵ Исто, 99’.

⁶ Исто, 80, fol. 146’.

⁷ Исто, 88, fol. 1 (отпара).

⁸ Testamenta 29, fol. 29; Div. Not. 83, fol. 51.

⁹ Div. Not. 86, fol. 175’.

¹⁰ Div. Cancellariae 138, fol. 197.

¹¹ Исто, fol. 187’.

¹² Исто, 197.

На исти се начин делио и евентуални мањак.¹³ Код ликвидације друштва, чланови су понекад долазили пред нотара и записнички изјављивали, да је друштво престало да постоји и да су они међусобно потпуно уредили све своје рачуне. Каткад је неки члан остајао другоме дужан, и тај се дуг наравно регистровао пред нотаром.¹⁴ Иначе престанак ових друштава обично се нотирао једино са стране самог друштвеног уговора у књигама нотаријата или канцеларије.

Између Дубровника и турских области трговина се вршила караванима, које су у већим скупинама полазиле прама Истоку. На путевима су караване морале да свладавају разне препреке, али највише су страдале од несигурности. То нарочито вреди за прве и последње године XVI в. У почетку, ваљда због недовољно сређених прилика у турској држави, а свршетком, због ратова с хришћанима у Угарској и због великог покрета балканских хришћана за ослобођење. Тако је 1502 год. пролазила једна бројна каравана Дубровчана кроз Јужну Србију, али је била нападнута недалеко Новог Брда, опљачкана, а 10 људи погубљено. Дубровник се ради тога потужи на Порти и код турских власти у Скопљу и Новом Брду, тражећи да се кривци казне, а одузете ствари поврате.¹⁵ Због тога је пошао у Скопље нарочити посланик (10 фебр. 1502), да онде и у околици испита целу ствар скупа с турским властима, а дубровачки посланици, који су тада носили годишњи харач у Цариград, морали су да на истоме пораде код Порте. Не знамо како је ово решено, али Дубровчани ни доцније нису увек били сигурни ни мирни од Турака. Тако су Јосипу Криле, трговцу у Новом Пазару, одузели робе и новаца у Сјеници 1528 год., а исти се случај поновио и 1551 год.¹⁶ Али нису само Турци и балканско становништво ометали и пљачкали дубровачке трговце, него су то радили и сами Дубровчани. Таквих је неколико случајева било свршетком XV века. Неки Дубровчани, „који су слабо управљали својим имањем, почели су од неког времена, да ометају друге наше (дубровачке) трговце, који настоје, да раде добро и живе мирно својим радом.”¹⁷ Овако је дубровачка влада писала 21 јануара 1499 год. својим посланицима, који су носили султану уобичајени годишњи харач. Преко њих се тужила Порти што турске власти помажу оваквим типовима да одузимају новац честитим и радишним дубровачким трговцима; и то све раде на рачун неких тобожњих својих потраживања. Влада је наредила посланицима, да о свему најпре обавесте Ахмета Херцеговића, потурченог сина херцега Стјепана, који је својим родбинским везама са султаном и високим достојанственицима на двору много помагао Дубровчанима, као својим земљацима и негдашњим суседима. Ако Ахмет-бег пристане, посланици су имали да с турском владом ово питање уреду, иначе су морали да ћуте. При томе су имали затражити, да кадије не пресуђују у сличним споровима пре него им остали Дубровчани у неком месту потврде, да неки трговац од другога доиста нешто потражује. Јер и недавно је због тога неком дубровачком трговцу одузето 50.000 аспри, а другоме 15.000. Ако на основу своје службе поклисари добију сулатнова писмена наређења у том смислу, требали су да их „на повратку региструју, у актима кадија у Дринопољу, Пловдиву, Софији и Скопљу”, дакле у главним центрима дубровачке трговине. Не знамо како је све ово решено, али, јер доцније нисмо наишли на сличне неприлике, мислимо да су Турци пристали и удовољили Дубровчанима.

Не бисмо могли засад тачно утврдити број Дубровчана у Јужној Србији у појединим периодима XVI столећа, али ипак за нека места и за неке године имамо прилично тачне пописе. О томе би се, колико чујемо, много више нашло у Ватикану, али, изгледа, више за позније време. По очуваним документима у Дубровачком Архиву било је Дубровчана у Скопљу, Новом Пазару, Прокупљу и Јањеви, док о бројним колонијама северне Србије овде не говоримо.

¹³ Исто, 197; Div. Not. 94, fol. 106.

¹⁴ Div. Canc. 138, fol. 187.

¹⁵ Lettere e Commissioni di Levante XVII, 107, 113, 126.

¹⁶ Исто XX, 33; Div. Canc. 136, fol. 35 (отпара).

¹⁷ Lett. e Comm. Lev. XVII, 83.

Већ почетком XVI столећа, мора да се Дубровчани у већем броју крећу по Јужној Србији, јер их, како видесмо, у 1501 год. наједном погине десетак недалеко Новог Брда. А и у кореспонденцији дубровачке владе са својим људима у јужно-србијанским местима наилазимо на више трговаца, и по свему нам се чини, да се ту радило о већем броју људи. Из половине XVI века имамо један доста тачан попис дубровачких трговаца у Новом Пазару, Скопљу и неким бугарским местима. Дубровачки посланици, који су почетком 1559 год. пролазили оним крајевима на путу за Цариград, имали су, по наређењу своје владе, да неко њезино наређење прочитају свима дубровачким трговцима у оним крајевима, и да њихова имена доставе у Дубровник. Влада је, наиме, наређивала својим трговцима, да унапред не смеју да у Турској купују тканина од страних трговаца, и да их као своје даље преносе, јер тиме оштећују турске царине због изнимно ниске царинске тарифе на дубровачку робу у Турској. Ова је наредба прочитана у горе споменутим местима и у Новом Пазару дне 17 јануара 1559 год. Били су присутни следећи трговци: Тома Влахов, Лујо Ђиљато, Стијепо Суљковић, Мартин Николић, Вице Радов, Влахуша Ивановић, Иван Раосаљевић, Иван Велимировић, Антун Божидаровић, Иван Бартоловић, Стјепан Михајловић и Виде Кристов, укупно 12 трговаца. Седам дана доцније, 24 јануара, у Скопљу су присуствовали читању ови Дубровчани: Никола и Бернард Пуцићи, Лука, Влахо Антунов, Никола Алгрете, Петар Илијин, Цвијето Антунов, Фрањо Антунов, Антун Томов, Ђуро Вучковић и Мато Петров, укупно 13 трговаца. Истом пригодом забележено је у Софији 25 дубровачких трговаца, а у Пловдиву девет. Дакле, у ова четири места било је тада укупно 59 дубровачких трговаца,¹⁸ а свакако барем двоструко више њихових помоћника и слугу из Дубровачке Републике. У градовима Северне Србије, у мањим местима Бугарске и у Цариграду, дубровачких трговаца било је за трипут толико. А кад би се том броју придодали и Дубровчани, који су живели у Босни и Угарској, дакле све на територију турске државе, онда би се тек могло да уочи огромна важност Турске за малени Дубровник, који је у XVI веку на Балкану морао имати преко 200 својих трговаца.

Међу дубровачким трговцима у Скопљу живео је око 1550 год. и Иван М. Држић, брат знаменитог комедиографа Марина Држића. Он се као сведок потписао на једном документу састављеном у Скопљу 20 јула 1550 год.¹⁹ Овај Држић живео је дуже времена у Скопљу, а онда је и умро, како смо нашли у двама старим „Генеалогима дубровачких грађана Антунина.“²⁰ У тим смо „Генеалогима“ још нашли забележено о Лују Радић-Алгрето, који је 1. септембра 1552 год. такође непотписан на једном документу,²¹ да је „знаменити трговац у Скопљу, одакле је пошао у Јањево у Србију, и онде се венчао са Анђелијом, кћерком Мата Плебановића год. 1560, те ју довео у Скопље и с њоме имао синове Алигрета и Мата.“

Дубровачки трговци у местима Јужне Србије били су већином из села Дубровачке Републике, а мање из самога Дубровника. То судимо по њиховим именима и по њиховим тестаментима, у којима знатне оставштине остављају својој родбини и неким црквама у Ријеци, Жупи, Конавлима и Приморју, док са сигурношћу не можемо казати, да је и један од њих био са дубровачких острва. Острвљани су више полазили на море.

Све ове дубровачке колоније у Јужној Србији као и по осталом свету, морале су да слушају своју владу и да у свакој пригоди покорно извршавају њезине заповеди. Дубровачки поклисари, који су сваке године полазили за Цариград преко Србије и Бугарске, вршили су судачку власт над дубровачким колонистима у Турској, а колонисти су морали да избегавају турски суд при решавању својих спорова. Поклисари су на пролазу мирили чланове колонија,

¹⁸ Lett. e Com. Lev. XXVII, 178.

¹⁹ Div. Canc. 138, fol. 135.

²⁰ Једна је власништво г. Др. М. Чингрије, а друга Збора Попова у Дубровнику.

²¹ Div. Canc. 138, fol. 135.

испитивали сведоке и пресуђивали у сукобима међу Дубровчанима. У свакој потреби поклисари су морали, да се пред турским властима заузимају за своје земљаке и да пред било киме заступају њихове интересе.

Шаљући годишњи харач султану, Дубровник није предавао својим поклисарима све у готовини, него и многа новчана писма, која су они требали да наплате код дубровачких трговаца у Новом Пазару, Скопљу и другим местима. Трговци су им на проласку предавали новац, иначе се поклисари задуживаху код других на рачун и штету оних, који нису могли да на време одговоре својим обвезама. А та новчана писма нису била састављана само у Дубровнику, него су многа долазила из Италије и западних земаља, чак из Лондона, и тако се посредством Дубровчана успостављало новчано трговање између Запада и Балкана. На томе су много радили и балкански Јевреји.

Дубровчани су рано добили од турских султана дозволу, да у свим местима где има њихових колониста, могу да слободно исповедају своју веру, граде католичке цркве и држе своје свећенике. Досад смо нашли података за католичке цркве у Јужној Србији једино од половине XVI столећа, али је такових цркава, сигурно, било и пре. На једном акту, састављеном у Скопљу 20 јула 1550 год., потписан је као сведок „поп Ђорђо Млечанин“, по чему видимо, да у Скопљу већ постоји католичка црква.²² На другом акту, у Скопљу састављеном 1 септембра 1552 год. потписан је „поп Иван, капелан у Скопљу.“²³ А то је онај поп Иван Радџ, који је 20 октобра 1557 (?) написао последњу вољу Ивана Вукчевића, трговца у Скопљу.²⁴ Можда је с овим свећеником био нешто у роду и Дон Вице Радџ, „викар Србије“, иначе свећеник дубровачке цркве у Прокупљу 1583 год.²⁵ У последњим годинама XVI века у Скопљу се налази „поп Димитрије Палиђи из Трепче“, који као сведок присуствује састављању једне опоруке 16 августа 1598 год.²⁶ Исти је касније прешао у Прокупље, где га налазимо 6 јануара 1613 год.²⁷ Изгледа, да је непосредно пре тога грађена црква у Прокупљу, јер је 1606 год. парох из Трепче присуствовао састављању једне опоруке у Прокупљу,²⁸ у којем завешталац оставља 12.000 аспри „да се учини црква овдје у Прокупљу“, а 1613 год., како већ наведосмо у Прокупљу се налази поп Димитрије Палиђи. У исто време спомињу се и ови свећеници међу Дубровчанима: „Дон Марко од Трепче“ и поп Гргур Николић, парох у Трепчи (1607 год.)²⁹ „Фра Петар Драгишић, капелан Новог Пазара“ где је била црква „Свете Госпође.“³⁰ Овај се фратар налазио у Новом Пазару и 1623 г.,³¹ док је 1631 год. „новопазарски капелан“ био поп Никола Цице.³²

Дубровачки трговци у Турској, према томе и они у Јужној Србији, трговали су разном робом. У првом реду увозили су разне врсте тканина, сукна, свиле, дамаста, капа, затим зачина, шећера, воштаних свећа, накита, сатова, далекозора, огледала и других индустријских артикала са Запада. Али Дубровчани врло много тргују и са производима самога краја у којем живе. Највише купују кожа, вуне, воска, неких руда, а из приморских крајева Турске извозе житарице и смоле. Због веза које дубровачки трговци одржавају с Италијом и осталом Европом, много се баве и новчаним пословима са Западом, и у томе врло много посредују. На томе још више раде Јевреји, чија колонија у Дубровнику заузима видно место у оваквим пословима на Балкану. Лако је могуће да су Дубровчани по Јужној Србији позајмљивали новаца на

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Testamenta 41, fol. 76.

²⁵ Исто 46, fol. 177.

²⁶ Исто 50, fol. 178.

²⁷ Исто 54, fol. 226.

²⁸ Исто 53, f. 16.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто 54, f. 127.

³¹ Исто 56, f. 148.

³² Исто 60, f. 17.

камате, и на томе зарађивали, јер се тиме они баве и у Дубровнику, а исто су радили и остали трговци онога времена по свим земљама.

Извозну и увозну трговину с Јужном Србијом Дубровчани су водили копненим путем преко источне Херцеговине и Рашке. Робу су пренашали на мазгама и коњима, а вође оваквих каравана већином су били Херцеговци из Требиња, Билећа и других суседних места, или сељаци из Дубровачке Републике. Караванисти су обично путовали у већем броју, да се до потребе лакше обране од нападаја на друмовима. А таквих је нападаја било често и много.

Трговина Дубровчана у Јужној Србији мора да се добро рентирала, јер су Дубровчани радо и у великом броју полазили у оне крајеве. Тешко би било утврдити тачну добит дубровачких трговаца по Јужној Србији, али на основу детаљнијих студија, дало би се ипак доћи до приближно тачних закључака. Али по ономе што смо могли утврдити на основу досадањих студија, уверени смо, да су Дубровчани водили врло јаку трговину у XVI веку по целој Јужној Србији, и да су на томе много зарађивали. Због тога Јужна Србија заузима важно место у економској историји Дубровника.

Jorjo Tadić.

RÉSUMÉ.

Dans son article intitulé „Les habitants de Dubrovnik en Serbie du Sud au XVIe siècle,” *M. Jorjo Tadić*, professeur au lycée de Dubrovnik (Raguse), tire des riches Archives de cette ville plusieurs nouvelles données historiques et statistiques relatives à divers commerçants, agents politiques, prêtres et églises de Dubrovnik. Il étudie également les colonies venues de Dubrovnik au XVIe siècle en général, et établies dans certaines villes commerçantes de la Serbie du Sud et particulièrement à Skoplje, Ianjevo, Novi Pazar et Prokuplje.
